En släktsaga i hästväg: Hur blodsband tolkas och organiseras inom travsporten

Sara Berglund
Etnologiska institutionen, Lunds universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652–7224) 2005-03-08

Copyright © Sara Berglund 2005. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

På elitauktionen

En eftermiddag i slutet av maj 2004 befinner jag mig på en stor parkeringsplats strax söder om Upplands Väsby. Mitt bagage utgörs av en ryggsäck, innehållande pennor och papper, kamera och bandspelare, samt det viktigaste av allt: en auktionskatalog. Det här är nämligen dagen då några av landets mest lovande unga travhästar ska bjudas ut till försäljning. Varje år i samband med Elitloppet[1] hålls den så kallade Elitauktionen som arrangeras av Avelsföreningen för svenska varmblodiga travhästen (ASVT). Hästarna som är till salu här är samtliga runt ett år gamla och särskilt utvalda som representanter för framtidens elithästar. Tanken med tillställningen är att det bara är gräddan av ettåringarna som ska bjudas ut, vilket innebär att vem som helst inte kan sälja sin unghäst här.[2] Inför Elitauktionen 2004 anmäldes mellan 150 och 160 hästar,[3] och av dem valde avelsföreningen ut de som bäst motsvarade följande kriterier:

> Såväl auktionshästens far som mor måste vara välmeriterad och marknadsmässigt intressant för att auktionshäst skall få delta. Auktionshästens fader kvalificerar sig efter marknadsvärde och visad förärvning. Modern kvalificerar sig på egna prestationer, avkommor och syskon. De hästar som bedöms ha störst marknadsvärde väljs ut och c:a 90 st bereds plats på auktionen.[4]

Platsen för Elitauktionen är en hotell- och konferensanläggning. Det är en märklig upplevelse att kliva av bussen mitt bland moderna affärskomplex något hundratal meter ifrån motorvägen norrut från Stockholm, med avsikt att titta på hästar. Så långt ögat kan nå finns inga travbanor, bondgårdar, hagar eller annat som påminner om den omgivning där travhästar vanligen vistas. Ett och annat gnägg från den av häckar omgärdade parkerings-

platsen avslöjar dock deras närvaro, och tittar man sig riktigt noga omkring upptäcker man djurtransporter och lastbilar med hästdekaler på angränsande parkeringar.

Parkeringen utanför hotellet som huserar auktionen har för dagen fått en något annorlunda funktion. Den är avspärrad med stenbumlingar och bommar, och ett par funktionärer från arrangörsföreningen håller ett vakande öga över vilka som passerar in. Inne på parkeringen har tre längor med tillfälliga stall byggts upp. Varje länga är försedd med tak och består av två rader boxar och en stallgång. Mellan de tre stallängorna finns två inhägnade och grusbelagda banor, avsedda att springa fram och tillbaka med hästarna i. Själva auktionen äger rum inne i hotellbyggnaden, i en stor mässhall i direkt anslutning till parkeringen. Där har man satt upp två läktare med flera hundra sittplatser som alla är riktade mot en liten sågspånsförsedd inhägnad ring. När jag vid tretiden kliver in i hallen för första gången är det ännu lugnt och tomt, auktionen ska börja först om några timmar.

På parkeringen är det emellertid allt annat än lugnt. Under eftermiddagen råder febril aktivitet bland både hästar och människor. Djuren leds in och ut ur stallen och fram och tillbaka över parkeringsluckorna i skritt och trav. Överallt står och går spekulanter och nyfikna som är där för att titta på hästarna innan auktionen börjar. Till största delen består den här publiken av män i alla åldrar. En del är uppklädda i kostym medan andra bär fleecetröja eller t-shirt. De flesta kvinnliga besökarna förefaller vara med som sällskap, det är åtminstone sällan de som huvudsakligen inspekterar hästarna. De mer seriösa spekulanterna får egna förevisningar av djuren ute på parkeringen, men ofta hinner hästarna inte mer än komma in i sina boxar igen förrän nästa person önskar betrakta dem i solskenet. Varje häst har en egen skötare som hela tiden befinner sig i dess absoluta närhet med grimskaftet i handen.

Det sitter gula lappar på stallbyggnaderna där besökare varnas för att ta med sig barn in på området, liksom uppmaningar om att vara försiktig när man vistas bland hästarna. På andra lappar står telefonnummer till jourhavande läkare och veterinär. Även om jag aldrig ser någon människa bli skadad känns budskapen högst relevanta. Vid ett par tillfällen lägger jag märke till situationer när det är mycket nära att gå illa, som exempelvis när en hingst utan förvarning slår bakut mot en spekulant. Mannen kastar sig bort, men det är inte många centimeter mellan hovarna och hans mage. Ett antal hästar skadar sig däremot under dagen. En ettåring trillar omkull och får skrapsår över benen och blir tillfälligt halt, medan en annan snubblar och sätter framknän och nos i backen.

Jag gör vad jag kan för att smälta in bland hästskötare och spekulanter. Auktionskatalogen tjänar som en guide mellan boxarna, men likaväl som ett alibi för den uppgift jag ålagt mig under dagen – att inspektera dem som inspekterar hästarna. Jag antecknar liksom så många andra i katalogens marginaler, även om noteringarna nog är tämligen annorlunda. Istället för stödord om hästarnas exteriör och gångarter skriver jag korta satser om hur spekulanterna rör sig och talar. Med blicken skenbart riktad mot hästarna ställer jag mig bredvid intressenterna för att lyssna på deras resonemang om djurens brister och förtjänster. Dessvärre är ljudnivån ganska hög genom allt hovklapper och gnäggande, samtidigt som vinden för bort orden. Därför hör det till undantagen att jag lyckas snappa upp hela meningar.

Klockan halv åtta på kvällen, när hästarna under flera timmar blivit inspekterande ett oräkneligt antal gånger, är det så dags för dagens stora final – auktionen. Det är fullsatt på publikplats när jag kliver in i förrättningshallen, så jag får klättra upp på sidan av läktaren för att kunna se något. Med ett rejält tag med händerna om ett stålräcke, den ena foten på en balk och den andra foten hängandes fritt i luften, klänger jag mig fast under någon timme och försöker se vad som sker. Häst efter häst leds in i manegen av vad jag först tror är en och samma man, men som senare visar sig vara åtminstone två stycken nästan identiskt lika män! De bär likadana svarta byxor, vita skjortor, svarta flugor och till och med frisyrer och hårfärg… Med viss möda går de runt några varv med de nervösa unghästarna och försöker ställa upp dem framför publiken. Samtidigt rabblar auktionsförrättaren upp hästarnas härstamningar och föreslår ett lägsta bud. När budgivningen väl är igång är det emellertid inte helt lätt att följa med, buden haglar stundtals snabbt och ges med små gester. Vända mot publiken står sex kvinnor, klädda i röda dräkter, som har till uppgift att med största koncentration och vaksam blick uppfatta de diskreta handrörelser som innebär en budhöjning. Varje gång detta sker lyfter en av kvinnorna en auktionskatalog i luften, varpå den manlige förrättaren ropar ut det nya budet. På en stor bildskärm presenteras det aktuella högsta budet, inte bara i svenska kronor utan även i euro, dollar och norska kronor.

Det står snart klart att prissummorna som hästarna säljs för varierar mycket. Det finns de där budgivningen knappt hinner starta förrän den är slut eftersom endast någon enstaka person är intresserad, liksom de som ägarna själva ropar tillbaka. Men så finns det också de där förrättandet drar ut på tiden, där två eller tre köpare är så fast beslutna att få hästen med sig hem att priset höjs, och höjs, och höjs ända tills summan är så stor att någon av dem till slut tvingas ge upp. En sådan duell med ett riktigt högt slutbud följs gärna av en spontan applåd från publiken. Auktionens allra högsta bud slutar denna dag på 640.000 kronor efter en lång och hård kamp mellan flera mycket begivna spekulanter. Den allra billigaste hästen blir däremot snabbt såld för endast 35.000 kronor.

Selekterande principer

Inför elitauktionen blev varje häst föremål för en flertal selektiva processer. Den allra första stod ASVT för, när de enligt ovan redovisade kriterier valde ut de djur som skulle bjudas ut till försäljning. Nästföljande var de presumtiva köparnas, vilken började redan veckor i förväg när auktionskatalogen distribuerats, för att sedan fortsätta på parkeringsplatsen timmarna före budgivningen. Medan ASVT:s urval enbart grundade sig på *härstamning*, hade spekulanterna möjlighet att mer eller mindre ingående undersöka ytterligare ett par faktorer inför sina beslut, nämligen *exteriören* och *rörelsemönstret*. Tillsammans sätter de ramarna för en hästs individuella förutsättningar, och var för sig fungerar de som spekulanternas analysredskap, möjliga att dekonstruera och granska närmare i sina detaljer. Att identifiera en talangfull ettåring är förvisso inte alltid helt enkelt, och de flesta som köpt häst på detta sätt kan nog tillstå att en del misstag har gjorts. Somliga hästar som förmodats kunna bli världsstjärnor har sålts för dyra pengar men sedan aldrig motsvarat för-

väntningarna, medan andra har förbisetts och slumpats bort för en billig slant men så småningom tagit sin revansch på tävlingsbanan.

Hur bär sig då den hugade spekulanten åt för att bedöma en specifik hästs chanser? Vad är det som föreställs indikera en blivande bra tävlingshäst? Denna artikel handlar om hur enskilda hästar blir till föremål för ingående tolkningar och evalueringar utifrån sin *härstamning*. Jag ämnar diskutera hur man inom travsporten ofta tillskriver hästar olika inre egenskaper och kvaliteter utifrån deras stamtavlor, samt på vilket sätt släktskap tolkas och används som en selekterande princip. Vilken signifikans inom sporten har blodsbanden, och hur konstrueras släktskapsrelationer? Vad är det egentligen för information som dessa förmedlar?

Moderns och faderns betydelse

Inne i de tillfälliga stallängorna står hästarna uppradade i boxar på båda sidor om gången. Flera av de unga djuren tittar nyfiket ut över sina boxdörrar på alla människor som passerar fram och tillbaka. Andra hästar står inne i ett hörn och verkar inte alls intresserade av uppståndelsen. På väggarna utanför hänger veterinärintyg där man kan ta del av resultaten vid besiktningar och röntgenundersökningar, och på somliga har ägarna även satt upp några bilder på hästarna i rörelse eller uppställda under lite lugnare förhållanden hemma. Alla boxar är också prydda med guldfärgade namnskyltar. Jag stannar framför en av dem och läser:

Kingdom Come
2003
Extreme Dream – A Gift From Heaven
Ambro Goal – Super Nice

Jag känner igen flera av namnen. *Extreme Dream* och *Ambro Goal* är avelshingstar, medan *A Gift From Heaven* och *Super Nice* är välkända avelsston. När jag konsulterar min auktionskatalog får jag bekräftat att det är släktingar till saluhästen *Kingdom Come* som räknas upp, nämligen pappa, mamma, morfar och mormor. Samma katalog upptas till stor del av beskrivningar av liknande släktskapsrelationer. Alla hästar som ska säljas har fått varsin egen sida där de presenteras utifrån sitt möderne. Deras mammor med alla dessas avkommor listas här, tillsammans med statistik i form av antal starter, vinster och placeringar, rekordnoteringar och intjänade pengar samt i somliga fall även några korta rader om prestationer utöver det vanliga. Därefter beskrivs auktionshästens mormor på liknande sätt, och sedan ytterligare ett till tre led bakåt i stamtavlans moderslinje. Fäderna, däremot, finner man bara omnämnda med namn här, deras meriter får man leta efter längst bak i katalogen istället. Till skillnad från de utförliga generationsuppställningarna på mödernesi-

dan, ligger fokus i hingstbeskrivningarna på avkommorna, där de fyra bästa av varje kön presenteras utifrån sina tävlingsrekord och insprungna pengar.

Det är emellertid inte bara i samband med auktioner som travhästar får sina härstamningar omnämnda. Det räcker att slå upp en tidskrift som exempelvis *Travronden* för att snabbt lägga märke till hur många hästars namn åtföljs av sina fäders. I rapporter från körda lopp kan det exempelvis stå ”Stefan ledde varje meter med Focal Image (e. The Bad Boy) som aldrig var hotad” eller ”Rene Sejthen årsdebuterade slovenske Derbyvinnaren Persugil (e. Supergill) som spurtade till vinst på 1.17,0a/2 500 meter” (nr 31/2004).[5] Här är det alltså inte stona utan istället hingstarna som fokuseras. Samma tendens återfinns i beskrivningar av hur den moderna varmblodiga travhästrasen uppstod. Det brukar sägas att den typ av travare som vi idag ser på tävlingsbanorna uppstod i Amerika i och med att hingsten *Hambletonian* föddes runt 1850. Hans ursprung kan, via tre hingstled, spåras till fullblodshingsten *Messenger*, och via ytterligare sex hingstled ända till *Darley Arabian*, en av tre importerade hingstar som tillskrivs äran för fullblodsrasens uppkomst. I en text av James C Harrison (1969) kan man på detta sätt följa *Hambletonian*s fädernelinje, liksom hur arvet efter honom delade upp sig i flera olika grenar och så småningom ledde fram till dagens tävlingshästar.

Iögonfallande nog är det enligt en sådan historieskrivning enbart hingstar som tillmäts någon delaktighet i formandet av travhästen. Faktiskt är det rena rama konungalängder som rabblas upp av Harrison, där arvet endast förefaller räknas på faderns sida. När upphovet ska sökas till de travanlag som *Messenger* bar på, och som han sedan vidarebefordrade till *Hambletonian*, fastnar Harrison därför symptomatiskt nog för hingsten *Flying Childers*, en häst som figurerar i femte led bakåt i *Messenger*s stamtavla och i åttonde i *Hambletonian*s. Trots att dessa generationer rymmer 32 respektive 256 hästar är det alltså en häst i just den ”rena” hingstlinjen som pekas ut. En sådan släktskapsstruktur brukar inom klassisk antropologi kallas patrilinjär, vilket innebär att de förfäder som tillmäts särskild betydelse för individens existens och status kommer från faderslinjen. Det är denna som avgör vilket ”blod” den enskilde tillhör.

Släktskapsrelationer intar alltså en central position inom travsporten. Härstamningarna ges en meningsskapande funktion och rymmer information som det är upp till var och en att tolka. Det tycks emellertid vara skilda grenar i en hästs stamtavla som beroende på situationen sätts i centrum. Ibland, som i samband med Elitauktionen, synes mödernet viktigast att betona och då är det moderns arvslinje som presenteras, vid andra tillfällen är det fädernet. Det förefaller som om stona och deras roller i synnerhet framhålls när det handlar om individens ursprung, där de får stå för de intima, nära och omedelbara relationerna till avkomman. Hingstarna blir istället huvudfigurer vid beskrivningar av rasens tillkomst, eller då den enskilda hästen ska placeras in i en större helhet och betraktas utifrån ett vidare perspektiv. Vilket släktled man väljer att framhäva i olika sammanhang baserar sig sannolikt på pragmatiska ställningstaganden. Att strukturera hästaveln utifrån hingstar fyller sitt ändamål genom att göra verksamheten greppbar. Avelshingstarna utgör nämligen en jämförelsevis liten skara offentliga individer, vilka presenteras i kataloger och annonser i tidskrifter där man gör reklam för deras tjänster som beskällare. I förhållande till den mångdubbelt större populationen av avelsston är de därför välkända inom travsporten och

kräver sällan en vidare presentation. Stona befinner sig däremot i den privata sfären sedan de lämnat tävlingslivet, hos uppfödarna, där de sällan hamnar i mediernas blickfång. När hingstarna på mödernesidan exponeras tjänar det således till att placera in den aktuella hästen i en känd kontext. De namnkunniga avelshingstarna väcker igenkännelse och ger inblick i vilka egenskaper som ättlingarna kan förväntas äga utifrån det genetiska arv de bär på, samt i sin tur föra vidare till nästa generation.

En sådan tolkning ger också mening till det faktum att man uttrycker släktskapet mellan två hästar med samma moder respektive samma fader olika. Om stoet är detsamma säger man att hästarna är halvsyskon, men om det är hingsten de har gemensamt är kopplingen dem emellan inte intressant. Dessa matrilinjära tendenser har sin praktiska orsak i reproduktionens möjligheter och omöjligheter. Att tala om syskonskap mellan en hingsts olika avkommor blir irrelevant när varje hingst kan producera ett hundratal föl varje år. Avkommorna till ett och samma sto är däremot desto ovanligare vilket ökar relevansen för att påtala en sådan koppling (jfr Cassidy 2002:145).

Identitetens cirkelförlopp

Kingdom Come såldes för 300.000 kronor vid Elitauktionen. Budet gick till Italien, och även om det inte var bland de allra högsta låg det långt över det genomsnittliga försäljningspriset. För en ettårig häst som inte är inkörd ännu, och än mindre testad på banan, låter det kanske som oerhört mycket pengar. Varför var italienarna villiga att betala så mycket för honom? Svaret kan till stor del sökas i hans stamtavla.

Den position och det värde som en specifik häst tillskrivs inom travsporten, är nämligen alltid beroende av prestationer. Förutom de egna eventuella framgångarna på tävlingsbanan, är såväl avkommornas som förfädernas diton av betydelse för hur hästen uppfattas och vilket intresse den tilldrar sig. Vad *Kingdom Come* anbelangar, så är det ännu de tidigare generationernas lagrar som han vilar på. Liksom alla de andra saluhästarnas fäder vid Elitauktionen tillhör *Kingdom Come*s pappa toppskiktet bland avelshingstar. *Extreme Dream* har själv sprungit in över 3,5 miljoner men också blivit far till många framgångsrika tävlingshästar. Modern, *A Gift From Heaven*, har visserligen aldrig tävlat själv, men hon har också givit upphov till flera bra hästar. Den främsta av dessa är hingsten *From Above* som vunnit flera av landets högst värderade tävlingar[6]. Genom sina avelsmeriter var moderns så kallade *avelsindex* auktionens allra högsta. Ett avelsindex är, enligt STC, ”ett genetiskt redskap för att skatta avelsdjurens förväntade avelsvärde och därmed förutsäga deras påverkan på aveln i den aktuella djurpopulationen”.[7] Genom detta värde, baserat på avkommornas tävlingsprestationer, går det att jämföra olika individer utifrån vilket inflytande de förväntas ha på nästa generation hästar. *A Gift From Heaven*s höga indextal skapar därför stora förväntningar på hennes avkommor. Ytterligare ett steg bakåt i *Kingdom Come*s stamtavla hittar vi hans mormor som uppvisat fina tävlingsresultat och ännu längre bak dyker andra mycket meriterade förfäder och släktingar upp.

Innan *Kingdom Come* har hunnit ta sina första trevande steg på travbanan värderas han alltså utifrån dessa sina blodsband. Huruvida han har talang, och kan och vill springa fort,

kommer inte att avslöjas förrän det är dags för tävlingsdebut, men till dess kommer han att betraktas som en produkt av sina släktskapsrelationer. Det är hans ”familjs” prestationer, och i synnerhet kanske hans broders, som väcker nyfikenhet inför vad som komma skall. En anrik stamtavla utgör en arena där framtida stordåd kan läsas in, och så länge en unghästs karriär står att läsa i stjärnorna kan den pumpas full av drömmar och förhoppningar. Egentligen är detta höjdpunkten i många hästars karriär, tiden innan den ens tagit fart. Varje ettåring är en potentiell världsstjärna, ännu har inga framgångar uteblivit eller drömmar grusats. Därför kan en sådan förväntan också inverka kraftigt på priset.

När väl *Kingdom Come* har tävlingsdebuterat kommer troligen också hans första försök på travbanan att tolkas utifrån hans stamtavla. Särskilt under de första säsongerna söker man gärna förklaringar till såväl framgångar som misslyckanden i härstamningen. Unghästarna sammankopplas med ett slags ”facit” i form av sina släktskapsrelationer. Kanske kommer man att säga att ”pappan var också sent utvecklad” eller ”den mamman ger väldigt hetsiga avkommor”, om succén inte infinner sig direkt. När han blir äldre lär emellertid den identitet och det värde han tillskrivs att förändras. Från att eventuellt ha varit en ”talang”, en presumtiv elithäst, ett objekt att investera drömmar och pengar i, förvandlas han i travets värld till ett subjekt. Tävlingshästen behandlas som en individ med sina egna förmågor eller problem. Varje travare bör hanteras på sitt eget sätt, den måste tränas efter sina egna behov och den har sina egna gränser som inte går att överskrida. Kan den springa fort så kan den, kan den inte det så spelar det ingen roll vad föräldrarna heter, hur duktiga tävlingshästar dessa var eller hurdana avkommor de brukar ge. Om den enskilda individen presterar dåligt i tävlingar påverkas ändå dess egen status. Spekulationerna om framtida stordåd uteblir då, tillsammans med möjligheten för ägaren att göra en lukrativ affär vid en försäljning. Stamtavlan upphör därmed att bestämma hästens ekonomiska värde, kvar finns bara dess funktion som ett slags identitetshandling.

Såvida det inte handlar om ett sto vill säga. Många av de allra bästa avelsstona är själva misslyckade tävlingshästar. En del kommer aldrig ens till start, som i fallet *A Gift From Heaven*. Dessa hästars värden i avelsboxen har ingen given koppling till deras prestationer på travbanan, eftersom ett framgångsrikt tävlande inte självklart medför att livet som fölmärr blir lyckosamt, eller tvärtom. Somliga hävdar till och med att stoets egna prestationer inte är nedärvningsbara, istället är det blodet hon representerar, och som hon vidareför till sina avkommor, som gör henne värdefull. Tanken bekräftas av en undersökning som tidningen *Travhästuppfödaren* (6/2004) gjort av de tio mest vinstrika tävlingsstona, födda 1986, och deras avkommor. I denna visade det sig nämligen att tämligen få av märrarnas sammanlagt sjuttiotvå stycken avkommor hade presterat lika bra eller bättre än vad deras mödrar en gång gjorde.

Även för en hingst finns förstås möjlighet att få reproducera sina gener till nästa generation, men först är denna tvungen att passera ett nålsöga.[8] Enligt *Registreringsreglemente för Svensk Travsport 2003* måste *Kingdom Come*, liksom andra hingstar, lyckas kombinera tävlingsprestationer i yttersta elitklass med god exteriör, hållbarhet (det vill säga inga omfattande förslitningsskador eller veterinära anmärkningar) och en dokumenterat bra härstamning för att få betäcka andra ston än ägarens egna. [9] Men precis som sin bror kanske *Kingdom Come* vinner storlopp och tjänar massor av pengar. Då är oddsen goda att

han så småningom själv får bli far till små projicerade framtidslöften. Som beskällare blir även hans identitet och värde åter intimt förbundna med härstamningen. Hans stamtavla ska nu analyseras av hugade stoägare i jakten på den rätta blodskombinationen. Den dag då (om) *Kingdom Come* ger upphov till en ny generation travare, kommer det också att bli i förhållande till honom som unghästarna ska relateras. Hans namn får en alldeles särskild innebörd där det står först i stamtavlan på faderns plats. Utifrån det ska drömmarna vävas kring de ostartade fölen, liksom ettåringarna värderas och klassificeras vid auktionerna. Därmed är cirkeln sluten.

Att välja hingst – stamtavlan som kodsystem

År 2003 fanns det 107 svenska varmblodiga hingstar och 33 utländska diton tillgängliga att betäcka med, enligt STC's offentliga redovisning (jfr Berglund 2003). Varje uppfödare som ämnade betäcka sitt sto måste därför på något vis sålla bland de redan hårt selekterade hingstarna. Våren 2004 sände jag ut en frågelista med ett antal spörsmål kring avel, vilken besvarades av ett tiotal uppfödare. En fråga handlade om urvalsmekanismer vid hingstvalet, där jag undrade på vilka grunder man valde beskällare till sitt sto. Uppfödarna ombads rangordna ett antal givna alternativ, samt göra egna tillägg. Svaren som inkom rymde många olika rangordningar, men samtliga var ändå samstämmiga på en punkt: alla ansåg att hingstens härstamning var mest betydelsefull. En kvinnlig uppfödare motiverade sin prioritering enligt följande:

> Det viktigaste när jag väljer hingst är naturligtvis att hingsten inte är för närbesläktad med stoet. Att hingsten kommer ur en förvärvningssäker såväl fars- som morslinje är viktigt. Dåligt stammade individer kan lyckas på tävlingsbanan men floppar nästan alltid i aveln. En sämre stammad hingst måste i så fall vara prövad i aveln och ha visat sig lämna bra avkommor.[10]

Flera andra betonade också hur viktigt det är att hingsten "blodsmässigt passar till stoet", samt att avkomman inte får bli allt för inavlad, information som också kan utläsas ur stamtavlan. Längre ned på prioriteringslistan kom (i mycket skiftande ordning) hingstens tävlingsprestationer, storlek, mentala egenskaper, exteriör, kostnader och geografisk tillgänglighet.

Inför betäckningen studeras och dechiffreras hästarnas stamtavlor som ett system av koder, i avsikt att avslöja brister och finna förtjänster. Vilka hingstar finns med? Hur har de kombinerats? Är hingstens moderslinje välkänd? Hur ser inavelsfrekvensen ut? I vilka proportioner står inflytandet från amerikanskt respektive franskt travarblod? Somliga hingstar har rykte om sig att göra underverk med avkomman om de finns på särskilda positioner i stamtavlan eller återkommer regelbundet, exempelvis som mormors farfar i kombination med farmors mormors far (en korsning som betecknas 4+5).[11] Andra hingstar undviker man hellre upprepningar av, eftersom dessa sägs ha negativt inflytande i allt för hög dos.

För en enskild uppfödare handlar det om att försöka anpassa hingst efter sitt sto, att välja ut den avelshingst som allra bäst kan tänkas komplettera den tilltänkta moderns egenskaper. Om hon har vissa brister i temperamentet gäller det att hitta den hingst vars genetiska inflytande kanske kan göra avkomman mer samarbetsvillig, och om hennes exteriör inte är så bra blir det särskilt viktigt att välja en hingst med en tilltalande kroppskonstitution. Men uppfödaren bör också ägna en tanke åt vilken typ av stam som är ”populär”, det vill säga som just nu är särskilt framgångsrik på tävlingsbanan och därför underlättar försäljningen av avkomman så småningom. Unghästar efter somliga hingstar är helt enkelt lättare att sälja redan innan de visat några resultat, därför att hästar med just dessa fäder anses vara särskilt snabba.

En del ”hjälpmedel” finns emellertid för uppfödaren att tillgå vid sitt hingstval. På Internet hittar man ett flertal konsulter i frågan, personer vilka har som specialitet att analysera stamtavlor och föreslå lämpliga hingstar att kombinera med givna ston. På en hemsida erbjuds exempelvis stoägaren en avelsrådgivning för 1200 kronor plus moms som ”baseras på noggranna egna undersökningar av modern genetik, möderne och inavelsfaktorer”.[12] Ett alternativ till sådana experter, med sina manuella genomgångar av stamtavlorna, är ”Blodbanken”,[13] där man över Internet kan fylla i ett formulär och sedan med en musklickning få ett antal lämpliga kandidater föreslagna. Hingstrekommendationen skräddarsys genom att man anger namnet på stoet man avser att betäcka, vilka hästar man gärna vill ha med i avkommans stamtavla, vilka man inte vill ska finnas där, hur mycket man kan tänka sig att betala för betäckningen etc. Man kan också göra en ”testparning” mellan två på förhand givna hästar. Databasen levererar då ett antal uppgifter som man sedan själv kan analysera.

En mängd olika teorier kring avel har genom tiderna florerat inom hästsporten. De stora ekonomiska insatser som krävs för att föda upp hästar, i kombination med mycket arbete och ständiga risktaganden bildar en bördig grogrund för allehanda föreställningar om hur man bör gå till väga för att föda upp stjärnor. Redan långt innan den moderna avelsindustrins uppkomst framhöll exempelvis Vergilius ett samband mellan föräldradjurens fysiska tillstånd vid befruktningsögonblicket och avkommornas kvalitet. Han ansåg att man för att föda upp starka och friska individer borde undvika att använda gamla och nedsatta föräldradjur, och istället avla med dem som befinner sig på sin prestationsmässiga topp (Uddenberg 2003:12f). Även Darwin bidrog till teoribildningen runt hästaveln genom vad som han kallade för ”telegoni”. Med det menade han att tidigare betäckningar av ett hondjur kunde påverka senare. Enligt denna tanke kunde en hingst som en gång betäckt ett sto vidareföra sina egenskaper till detta stos kommande föl, även om de inte var släkt med hingsten ifråga överhuvudtaget. På grund av de förödande konsekvenser en sådan inverkan kunde få för senare generationer, rekommenderade Darwin stor aktsamhet vid val av partner till sina hondjur (ibid.:32).

Dessa båda teorier har sedan länge glömts bort inom uppfödarbranschen. Sedan Mendels ärftlighetslära blev känd år 1900 har sådana föreställningar hänskjutits som villfarelser. Det innebär emellertid inte att fantasin tryter när det gäller att finna förklaringar till de slumpmässiga resultat som betäckningar kan ge upphov till. På 1960-talet talade till exempel en amerikansk auktoritet på området, James C Harrison (1969), om den ”game-

tiska vidd" som han tänkte sig att varje häst hade, och som påverkade dess chanser att lyckas inom aveln. Harrison använde sig av en kortlek som metafor, och menade att varje hästs gametiska vidd befann sig någonstans i spannet mellan två och ess. Hos en individ kunde den därför sträcka sig mellan två och tio, hos en annan mellan fem och kung och hos en tredje mellan nio och ess. Slumpen skulle sedan ge avkomman ett kort från vardera förälder ur deras speciella intervaller, så att den till exempel fick en sjua från pappan och en femma från mamman. Fölets kvalitet blev sedan kortens genomsnitt, vilket i detta fall skulle innebära en sexa. Eftersom Harrisons princip var "ju högre desto bättre", skulle detta alltså vara en tämligen dålig häst. Bra avelsdjur menade han istället hade relativt korta gametiska vidder med hög valör, då sådana begränsade riskerna.

Termen "gametisk vidd" är kanske inte heller något man talar om idag inom svensk uppfödarverksamhet, men liknande föreställningar om hur föräldrarna påverkar avkommans chanser på tävlingsbanan förekommer fortfarande. På Internet kan man hitta följande liknelse, vilken också den utgår från en kortlek:

> Tänk så här: Om du tar en kortlek och blandar samtliga 52 kort och dra sedan ett. Vad är då chansen att dra ett ess? Om du istället ser till att ha bara tior, knektar, damer, kungar, och ess i kortleken, så ökar ju chansen till ett ess, eller hur? Nu är det ju inte riktigt så enkelt heller, det kan ju bli en flopp i alla fall, men en bra härstamning ökar chansen, det är solklart.[14]

Enligt en annan välkänd "gyllene regel" bör man "korsa det bästa med det bästa och hoppas på det bästa". Tämligen få uppfödare har emellertid tillgång till ston i världsklass, men det hindrar dem sällan från att betäcka sina djur med topphingstar och drömma om att framgångsrika föl ska springa ur kombinationen. Hingstens roll inom aveln blir därför ofta att försöka lyfta avkommorna ett snäpp över sina mödrar i kapacitet. Även om dessa redan skulle vara i elitklass så hoppas man med rätt hingstval och en stor portion tur kunna producera föl som är än mer fulländade i sina förmågor. Med hjälp av hingstens "vitamininjektion" med goda egenskaper ska stoets brister kompenseras. Utifrån studier av fullblodsavel i England hävdar Cassidy att avelsstona i regel betraktas som ofullkomliga, medan hingstarna ses som kompletta. Vid betäckningen föreställs därför hingsten tillföra en kraftfull men begränsad mängd talang, som först och främst behövs för att väga upp det underskott som stoet representerar. Om detta är avsevärt går det emellertid åt så mycket av denna talang, att det blir väldigt lite kvar att vidareföra till själva fölet (Cassidy 2002:149). Det innebär att ju sämre ett sto är, desto högre krav ställs på hingsten för att balansera upp stoets oförmåga att bidra med goda anlag till avkomman.

Det tycks som om hingsten och dess egenskaper ofta tillskrivs oproportionellt stor betydelse inom hästsporten. Inför en betäckning är man som uppfödare tvungen att använda det sto man har, men möjligheten att välja fritt bland hingstar ur världseliten öppnar dörren för fantasier om avkommans förmåga. Det innebär att föräldradjuren omvävs av olika slags föreställningar och praktiker, där hingsten granskas och bedöms långt mycket hårdare. Signifikant är att den selektiva process som gör att endast de bästa hingstarna finns tillgängliga för betäckning (vilket åtminstone är vad man hoppas) inte alls förekommer när

det handlar om ston. Här är det upp till varje ägare att avgöra vilka som ska betäckas, oavsett om de har lyckats på travbanan eller inte. För dem blir avelsboxen en möjlighet till en andra karriär som valacker och ordinära hingstar aldrig erbjuds.

Mot alla odds

Elitauktionen besöks av många travtränare som letar efter nya stjärnor till sina stall. En av dem som jag pratar med berättar att han redan i förväg, med auktionskatalogens hjälp, har valt ut vilka hästar han ska titta närmare på. Han säger att härstamningen är så avgörande för vad djuren kan komma att prestera, att det inte finns någon anledning att titta på dem vars stamtavlor innehåller svagheter. Inte ens om en dåligt stammad häst vore väldigt fin, exteriört sett, skulle han vilja köpa den, åtminstone inte för något högre pris. Han förklarar sin inställning:

> Lite grann är det som att bygga en bil, alltså om du har en *så* stor motor, om du har *den* utväxlingen på det hela, så blir det en bra bil, då kan du köra fort med den bilen. Så är det med en häst också, att har den rörelserna, har den spänsten, har den tekniken, har den motorn och hjärta och lungor och har den ett huvud som vill kämpa, så spelar det ingen roll vad mamma och pappa heter. Men sannolikheten att du ska hitta en sån med dålig härstamning den är ju otroligt liten.[15]

Även om denna inställning är vanlig bland hästägare och professionella travtränare, är det långt ifrån alla som skulle lägga så stor vikt vid härstamningen. När jag frågar en annan tränare om samma sak får jag därför ett helt annat svar:

> Ja då, absolut. Jag säger det, det är individen, det är inte mamman, den springer inte på mamma och pappa, den springer på sig själv. Man ser ju också många hästar idag som inte har härstamning som ändå springer. Ina Scot till exempel.[16]

Som tränaren antyder händer det trots allt att en häst gäckar sin hästamning. Vid dessa tillfällen är det som om hästen utför en form av klassresa, där den lämnar sitt biologiska arv bakom sig och inträder i en högre social sfär med vidhängande ökad status. Ett belysande exempel på en sådan klassresenär är *Copiad*, en häst som anses ha en tämligen ordinär härstamning om man ser till hans moderslinje. På tävlingsbanan visade han sig dock många gånger överlägsen de blodsmässigt finare djuren. *Copiad*s historia framställdes i massmedierna som ett slags saga. Det var den fula ankungen som visade sig vara en svan, folkets häst som knäppte aristokratin på näsan. I *Göteborgs-Posten* skrev man när han var på höjden av sin karriär, att år

> 1990 var Copiad till salu för futtiga 25 000 kronor. Det ville ingen betala för den då tunge och otymplige tvååringen. I dag kostar världens kanske främste travare så mycket pengar att den väl omöjligt kan köpas loss" (GP 940530).[17]

Förvandlingsnumret kan nog ses som en viktig orsak till den stora popularitet som *Copiad* fick. Emellertid skulle det så småningom visa sig att ränderna ännu satt kvar, att klassresan bara var temporär och att ingenting egentligen hade förändrats. När *Copiad* blev avelshingst uteblev nämligen framgångarna. Av alla de föl som föddes de första åren visade sig endast ett fåtal ha ärvt något av faderns talang. En och annan vinst radade avkommorna förvisso upp, men de var alltför sällsynta för att locka uppfödarna att betäcka sina bästa ston med honom. *Copiad*s namn i stamtavlan blev istället för en kvalitetsgaranti en indikation på att avkomman nog inte skulle komma att lyckas på tävlingsbanan. Efter bara några år i aveln, där antalet ston som han betäckte blev färre för varje år, drogs därför *Copiads* avelstillstånd in. Många protesterade förstås, och menade att det var ett ovärdigt sätt att behandla en gammal folkhjälte på. Men blodet hade slutligen runnit ifatt Copiad, och återigen skulle detta bestämma hans ekonomiska värde. De år när släktskapsrelationerna inte hade någon betydelse för hans popularitet, var förbi.[18]

På motsvarande sätt kan hästar visa upp sämre resultat än vad de ”borde” göra med sin förnämliga stamtavla. Dessa försvinner snabbt ur medias blickfång och uppgår istället i den anonyma krets vari de allra flesta travhästar befinner sig. Rebecca Cassidy har i sina studier av den engelska kapplöpningsvärlden lagt märke till att man ofta klandrar yttre omständigheter när en välstammad häst misslyckas på tävlingsbanan. Kanske är det vädret eller banunderlaget som varit dåligt, eller möjligen förberedelserna inför tävlingen som fallerat? Om modern tidigare fått bra tävlingsavkommor förutsätts felet i varje fall inte emanera från henne, utan istället får den omgivning som hästen ifråga vistas i skulden (Cassidy 2002:144). I denna hästvärld där släktskaprelationer intar en så central roll, förklarar man alltså inte en utebliven succé eller framgångar mot alla odds utifrån *arv*, utan snarare i termer av *miljö*. Resultaten, bättre eller sämre än förväntat, uppfattas som socialt determinerade, som att de beror på faktorer som inte kan nedärvas utan istället härrör från yttre villkor. Att omförhandla värdet på en blodslinje görs inte hur som helst, det är en segdragen process som kräver mer än en enstaka hästs succé eller misslyckande.

Drömmar om guld

Kan man då finna några kopplingar mellan hur vi organiserar hästars släktskap och hur människor strukturerar sina egna släktrelationer?

När antropologen Jonathan Friedman (1988:148) beskriver hur medlemmar i stamsamhällen är förbundna med sin genealogi blir likheten med hästsportens förhållningssätt till släktskap slående. Om man i det västerländska samhället (som alltså *inte* kategoriseras som släktskapsbaserat) betraktar den mänskliga individen som autonom, som någon som driver sitt eget livsprojekt och tillskrivs en identitet utifrån de egna gärningarna, så menar Friedman att medlemmarna i släktskapsbaserade stamsamhällen först och främst uppfattas som produkter av sina blodsrelationer. Enligt Friedman är personligheterna i dessa samhällen inte specifikt individualiserade, eftersom gränserna är flytande mellan de egna identiteterna och den omgivande verkligheten. Utöver att vara ”sig själv”, i form av en fysisk kropp, uppfattas varje medlem också som en del av en släktgrupp som ingår i ett stort sys-

tem med såväl levande som döda förfäder. Individens auktoritet och plats i samhället bygger därför på dennes förfäders status.

Vi har sett vilken roll stamtavlor kan spela inom travsporten, och man förhåller sig till hästar på ett liknande sätt även inom galopp- och ridsport. Den enskilde hästens liv kan delas in i olika faser, som till exempel unghäst, tävlingshäst och avelshäst, under vilka den i olika hög grad förbinds med sin härstamning. Det är med en hästs förfäder i minnet som ett eventuellt intresse bland spekulanter väcks, som förhoppningar frodas och försäljningspriser sätts. Prestationer analyseras i förhållande till stamtavlan; framgångar tillskrivs goda anlag på samma sätt som misslyckanden kan skyllas på dåligt påbrå. De djur som fortsätter sin karriär i avelsboxen blir också så småningom sammankopplade med nästa generations hästar, till vilka de förväntas nedärva såväl fysiska egenskaper som blod.

Kanske ligger den betydelse som travhästarnas stamtavlor tillmäts framförallt i deras värden som förklaringsmodeller? Rebecca Cassidy hävdar att kopplingarna fram och tillbaka mellan generationer är ett redskap för människan att begripliggöra sina djurs kvaliteter och karaktärsdrag (2002:144). Hästarna klassificeras och tolkas utifrån en kännedom om förfädernas prestationer i tävling och avel. Hästarnas släktsagor fungerar därmed som varudeklarationer; genom att läsa dem får vi veta lite om vad vi har att förvänta sig av den enskilda individen. På samma sätt som man kan skapa sig en föreställning om en människa eller tolka hennes beteende utifrån vilket kön, ålder och yrke han eller hon har, förstår man alltså en hästs förutsättningar och resultat i relation till dess genealogi. Gränserna mellan travhästarna som individer och som pusselbitar i en släktskapsstruktur är emellertid många gånger otydliga och vilka egenskaper som hänförs till den enskilde respektive till stamtavlan kan skifta mellan olika åldrar och kontexter.

Eller kanske är fixeringen vid härstamningen inget annat än en besvärjelse, ett försök att bringa ordning och skapa struktur och mening på ett mycket svåröverskådligt område? Stamtavlorna ger ett skenbart intryck av kontroll, som om människan förmådde styra över reproduktionens mysterier och resultat, trots att alla vet att det bara är över själva processen vi råder.

En liknande tolkning av vad som egentligen sker på unghästauktionerna har inspirerat etnologen Lynn Åkesson till artikeln ”Trick or Treatment” (under utgivning). Hon har studerat modern medicinsk teknologi utifrån ekonomiska aspekter, och noterat hur viktiga föreställningar och emotioner är vid marknadsföring och försäljning av medicinska produkter. Hon menar att element från förmoderna ekonomier, baserade på utbyte, symboler, religion och sociala nätverk, ännu är verksamma på detta område idag. Även i den moderna ekonomin, som förefaller grundad i rationella överväganden, finns drag av magi och alkemi i de tekniker som används när nya produkter och koncept ska föras ut och etableras på marknaden. Åkesson belyser hur många produkters värden idag, liksom i traditionella samhällen, därför måste sökas utanför desamma. Deras attraktionskraft ligger oftare i känslor och kulturellt konstruerade föreställningar om huruvida de är värda att investera i eller ej, än i produkternas faktiska produktionskostnader eller användbarhet.

När travhästar värderas, i samband med exempelvis unghästauktioner, sker prisuppskattningarna inte utifrån de vad de enskilda djuren hittills har kostat i produktion, utan utifrån deras framtid som ingen vet någonting om ännu. *Möjligtvis* blir den lyckosam, men

alla vet att sannolikheten att motsatsen ska inträffa är betydligt större. De analysredskap utifrån vilka djuren värderas, som till exempel exteriörbedömningar och avelsanalyser, kan aldrig vara fullständigt tillförlitliga utan ger bara vissa fingervisningar. Inte heller de travtränare som ofta anlitas för att värdera och bedöma djuren, i egenskap av experter med större kunskaper och erfarenheter än den genomsnittliga hästägaren, kan garantera att råvaran med lite tillagning i form av träning ska komma att glimma som guld. Risken finns alltid att tolka tecknen fel, att förbise någon liten detalj eller att hästen helt enkelt utgör ett av alla de undantag som bekräftar kroppens och blodets regler. Den som investerar i en unghäst gör det således på grundval av spekulationer, teckentolkning och en förhoppning om att turen står vid ens sida. Om investeringen ska förränta sig eller ej kan bara tiden utvisa.

I så fall är det som säljs på elitauktionen inte framgångar, utan *drömmar* om framgångar, upphängda på ett par konkreta och mätbara aspekter av hästen. Utifrån härstamning och exteriör byggs förhoppningar om framtida stordåd upp. Ingen vet om de någonsin infrias, men för att få ta del av luftslotten är en del personer beredda att betala ganska mycket.

Noter

1 Sveriges högst doterade travlopp, där svenska och internationella storstjärnor gör upp om 2,5 miljoner kronor inför en publik om runt 30.000 åskådare.
2 De som inte fick möjlighet att bjuda ut sina unghästar till försäljning vid Elitauktionen kan istället göra det under den så kallade Kriterieauktionen i månadsskiftet september-oktober, då kraven på djurens kvalitet är betydligt lägre.
3 Enligt mailkorrespondens med Lotta Isacsson, informations- och medieansvarig på ASVT.
4 Citerat från ASVT:s dokument ”Selektion Elitauktion 2004”.
5 Parenteserna innehåller beteckningen ”e.” som står för ”efter”, vilket betyder att det är faderns namn som följer (i motsats till ”u.” eller ”undan” som föregår moderns namn).
6 Svenskt travkriterium, svenskt travderby och Elitloppet.
7 http://www.travsport.se/sinfo, 040715. På denna sida kan man läsa mer utförligt om hur indexet räknas ut och vilken tillförlitlighet det förväntas ha.
8 En avelsvärderingsnämnd, som arbetar på uppdrag av STC, granskar årligen ett antal kandidater och väljer ut de som man anser bäst motsvarar föreställningarna om en lämplig beskällare. Nämnden har emellertid starkt ifrågasatts inom travsporten då en del aktörer menar att alla hingstar bör vara tillgängliga till avel och inte enbart det fåtal som nämnden har utsett. Under årens lopp har det skett flera omdiskuterade ”kasseringar” av hingstar som först varit godkända för avel, men sedan tagits ur avel då inte uppvisat tillräckligt bra avkommor. Nämnden har också först inte velat godkänna somliga hingstar som sedermera ändå kommit att visa sig mycket betydelsefulla som beskällare.

9 Dessutom måste avkommorna bli av god kvalitet, annars riskerar hingsten att förlora sitt ”betäckningstillstånd”.
10 Svar på frågelistan ”Hästavel”, utsänd våren 2004.
11 En sådan hingst är *Star's Pride* som genom så kallad linjeavel givit upphov till en rad framgångsrika hästar, bl.a. *Ina Scot* och *Viking Kronos*. Om olika typer av inavel och dess konsekvenser kan man läsa mer i *Blodslinjer och uppfödning* av James C Harrison (1969:45f), eller på Internet, http://travcafet.e-solutions.se/stamfiket/sf10.htm, 040719.
12 http://home.swipnet.se/laurits/, 040718.
13 http://www.blodbanken.nu/index.jsp, 040405.
14 http://www.stalljmk.com/hastkunskap/avel.html, 050124.
15 Intervju med travtränare I, 040709.
16 Intervju med travtränare II, 040702.
17 *Copiad* är född 1989 och var i själva verket alltså bara ett år 1990.
18 Idag (år 2004) verkar *Copiad* som avelshingst i Ungern, ett land i travsportens absoluta periferi.

Referenser

Avelsgodkända varmblodiga travhingstar 2003, STC.

Berglund, Sara (2003): Den homogena travhästen eller Vad har travsport med globalisering att göra? *Kulturella perspektiv* nr 4/2003.

Cassidy, Rebecca (2002): *The Sport of Kings: Kinship, Class and Thoroughbred Breeding in Newmarket*, Cambridge: Cambridge University Press.

Elitauktion 2004, auktionskatalog, ASVT.

Friedman, Jonathan (1988): Persondannelse og det medicinske felt: tre modeller, *Tidskrift for Antropologi*, nr 18/1988.

Göteborgsposten, 30/5 1994.

Harrison, James C (1969): *Blodslinjer och uppfödning*. Särtryck ur Champion, Stockholm: STC.

Registreringsreglemente för Svensk Travsport 2003, Fastställt att gälla från 1 januari 2003.

Travhästuppfödaren, nr 6/2004.

Travronden, nr 85/2003, 31/2004, 35/2004, 53/2004 samt 55/2004.

Uddenberg, Nils (2003): *En biologihistoria. Idéer om livet. Band II: Arvets natur. Känn dig själv*, Stockholm: Natur och Kultur.

Åkesson, Lynn (under utgivning): Trick or Treatment. Brokers in Biotech, i Orvar Löfgren & Robert Willim (red.): *Magic, Culture and The New Economy*